

STARODAVNA TISA V STRANAH POD NANOSOM,

ki utegne biti blizu 1600 let stara. Po ljudski pripovedki jo je vsadil oče sv. Brikcija in je pod njo oznanjal krščansko vero sv. Jeronim. Visoka je dobrih 6 m in meri v višini enega metra nad zemljo 3 in pol m v obsegu.

Jože Abram:

BOGATIN.

NAJLEPŠA slovenska pripovedka je pripovedka o Zlatorogu. Iz nje dihajo solnčne planine, iz nje zveni vsa bujna ljudska domišljija iz prastarih časov. Tudi v svetovnem slovstvu dobiš komaj kaj podobnega. Sedanji rod jo je že pozabil, kakor sto in sto drugih. Le sledovi so še.

Pred desetletji pa je še živela med našim narodom na Bovškem in po Gorenjskem. Objavil jo je v nemščini K. Dežman v Ljubljani leta 1868. ter nam tako otel najlepši biser iz venca našega narodnega blaga. Pripovedka je tako lepa, da jo je nemški pesnik R. Baumbach spesnil v prelepi epski (pripovedni) obliki in je tako poromala med širni svet kot umotvor prve vrste. Ni ga bilo našega človeka, da bi bil odel to čudovito pripovedko v nje vredno pesniško obliko; a vendar imamo vsaj to Baumbachovo delo v vzornem slovenskem prevodu pesnika Fr. Funtka. Ko ga čitaš, ne čutiš, da je le prevod, tako lepo, vzorno je prevedeno. Se je pa tudi sam Baumbach tako uživel v naše

planine in v pristno, sanjavo dušo našega naroda, da ga smemo šteti med naše pesnike,¹⁾ čeprav je pesnil v tujem jeziku. Jezik je tuj, duh je pa naš.

Pravljica o Zlatorogu²⁾ je pa v kratkem tale: Planina Jezerca in skalovita Komna sta bili njega dni planinski raj. Tam so prebivale bele žene, bitja milega, usmiljenega srca, ki se jih ljudstvo hvaležno spominja še dandanes. Pogostoma so zahajale v dolino, da so pomagale siromakom v sili. Otročnicam so bile v podporo; dečki, ki so jih te povile z njih pomočjo, so bili vse žive dni v varstvu belih žen. Pastirje so učile spoznavati zdravilne moči posameznih zelišč. Na golih gorskih pečinah je po njih volji klila čvrsta trava, da so kože siromašnih ljudi lahko dobivale hrano. Ljudski zahvali so se odtezale, in če se je kdo drznil v bližino njih planine, so mu grozile in pretile z rokami, naj ne hodi dalje. Če je kdo zašel ali se drznil v bližino njih bivališča, so ga z gosto kamenito točo, z močnimi nalivi in viharji, ki so se usuli z gora, nagnale nazaj.

Na gorskem grebenu, čigar stene vise strmo v Soško dolino, so se pasle njih lepe bele kože in stražile dohod. Če se je kdo približal nepozvan, so te kože neutegoma lomile skale z gorskega robu. Vodil jih je postaven kozel z zlatimi rogmi, Zlatorog po imenu. Bele žene so ga bile začarale zoper vsako poškodbo. Najsi bi ga bila zadela strelečeva krogla — kamor je kanila samo ena kaplja njegove krvi, bodisi na golo skalo ali na ledeni sneg, tam je zdajci priklila iz nje zel čudovito zdravilne moči, triglavska roža.

Ko je Zlatorog použil list te zeli, je takoj ozdravel, in najsi bi ga bila krogla zadela v srce. Še večji je bil čar njegovih zlatih rogov. Komur bi se posrečilo ubiti Zlatoroga in zaseči enega njegovih zlatih rogov, bi imel ključ do vseh zakladov zlata in srebra, ki jih mnogoglava kača straži v gori Bogatinu.

Benečan, ki je iztikal po zlatu, je prežal ob vhodu Bogatinove jame. Videl je, kako se je Zlatorog s svojim rogom dotaknil kače; brž je bila krotka kakor jagnje ter mu pustila, da si je v zlatem potoku, ki teče skozi jamo, porosil zlata rogova. Benečan je pozneje dobil iver zlatega roga, ki si ga je bil Zlatorog obdrgnil ob skali. Z njo je lahko dvignil vse zaklade sveta; vse žive dni je potem nosil vreče zlata iz Bogatina na Laško. Tako srečen kakor ta Benečan pa ni bil lovec iz Trente; nehvaležnost in pohlepnost ljudi je celó dolino belih žen izpremenila v kamenito puščavo. To se je zgodilo takole:

Takrat na bovških tleh še ni bilo cest; samo gorska steza je držala iz Kobarida preko Bovca v Trbiž. Tam so mule laških tovarnikov prenašale bogato benečansko blago na Nemško. Kjer se izliva Koritnica v Sočo, je stala krčma, ki so tovarniki radi ostajali v njej. Izborna krčmarica je bila visoko v časteh; z dobro jedjo in rujnim vinom je vedela slajšati počitek. Še bolj je ugajala vsa-

¹⁾ Planinski Vestnik 1926 str. 85, v članku Dr. Jos. C. Oblaka; Dr. Julij Kugy, Kralj Julijskih Alp.

²⁾ Literarna Pratika za 1914. leto str. 33, v članku A. Funtka: Nekaj o Zlatorogu.

komur njena hčerka. Ta je bila krepostna in najlepša deklica v vsej dolini. Imela je mnogo snubačev, toda izbrala si je mladeniča iz Trente, ki je slovel daleč na okrog za najboljšega lovca; imenovali so ga trentskega lovca. Ta je bil sin slepe vdove in na njena stara leta je skrbel zanjo z zvesto otroško ljubeznijo; tudi so vobče govorili, da je v varstvu belih žen. Poznal je vse steze po gorah; lahko je hodil na najvišje vrhove, pa se mu ni bilo treba bati kamenite toče. Marsikaterega tolstega kozla, marsikaterega divjega petelina in dosti krasnih cvetičnih šopkov je prinesel v tovarniško krčmo ter si tako pridobil dekličino ljubezen.

Toda kakor zlato in lišp marsikomu zmoti glavo, tako se je tudi z dobrikanjem in laskanjem prišlih kramarjev deklici naselil napuh v srce. Neko nedeljo, ko je bilo že skoro po zimi, so prišli trgovci z bogatimi tovari iz Benetk v krčmo. Eden izmed njih, bogat, mlad gospod, je poizkušal z zlatom in obljubami preslepiti deklico. Nataknil ji je zlate obročke na prste ter ji obesil niz biserov okoli vratu; gostom je plačeval ognjevitost laško vino in velel godcem, da so igrali na ples.

Zdajci je prišel tudi trentski lovec v družbo. Ko je svojo deklico pozval na ples, se je jako kujala, in ko ji je oponesel zlati tujčev nakit, je dejala zasmehoma da so prišli prikupni gospodje, dosti prikupnejši od njega, ki vendar pozna vse zaklade v gorah, pa ji doslej še triglavske rože ni prinesel.

In kakor zasmeh ne seže dalje nego od usten do srca, tako je občutil mladenič v srcu želo teh besed. Na zasmeh ošabnega dekleta je odgovoril z enakimi besedami. »Vem tudi,« je dejal, »kje se najde ključ do Bogatina, in če ga dobim, bom kralj proti tvojemu kramarju, ti pa mu lahko ostaneš za točajko.«

Globoko užaljen je odšel iz krčme. Na poti ga je srečal oduren nepridiprav, »zeleni lovec«, ki so vobče govorili o njem, da je že marsikaterega vrlega fanta spravil v večnost. Ta mu je vedel mnogo pripovedovati o zakladih v Bogatinu in o lepih dekletih na Laškem; prikupil se jim je že marsikdo, ki je iztikal po zakladih. Še ponoči sta krenila v gore, da bi zadela Zlatoroga; saj je trentski lovec vedel za njegovo najljubše bivališče. Zazlotila sta ga že dopoldne. Strelčeva krogla je zadela Zlatoroga; težko ranjen se je splazil na ozko polico, ki se je končavala ob neprestopni skalnati steni. »Za menoj!« je zaklical zeleni lovec »ključ do Bogatina so najini!« Zdajci je ugledal mladenič na nevarni stezi med ledom in snegom najlepše rože in med njimi tudi očnico. To je pogostoma trgal v mladih letih, da je iz nje kahal materi vodo za oči. Spomin na mater, njegov angel varih sta mu klicala: »Nikar dalje, naj ti bodo dovolj triglavske rože; osramočena te bo prosila tvoja ljubečica, naj ji odpustiš, ker se ti je rogala.« Zeleni lovec pa je vzkliknil: »Še je čas, da ukrotiva Zlatoroga, preden se naužije rože čudotvorne. Osrči se; bogatejši boš od vseh kramarjev, ki so tvojo ljubico zavedli v nezvestobo!«

Tedaj je zmagal glas zla. Po sledu krvavečega kozla, zaznamovanem z rožami, sta plezala lovca

po stezi med življenjem in smrtjo. Toda Zlatorog se je okreplil s čudotvorno rožo; na novo oživiljen, se je pognal proti svojima preganjalcema po ozki stezi. Rogova sta se mu bleščala v solncu krasneje nego kdaj; omamljen od bleska je pogledal trentski lovec v brezdanjo globel; že se je opotekel. Zdajci še en skok Zlatorogov, pa je izgubil tla pod seboj in se zvrnil v brezdno. Zeleni lovec pa se je zagrohotal za njim: »Srečno pot na Laško!«

V tem je bridek kes obšel dekletu srce. Strahoma je čakala, kdaj se vrne lovec. Šele ko so se vrnile lastavice in je Soča narastla od raztopljenega snega v gorah, je priplavalo po reki truplo trentskega lovca. V roki je držal šopek triglavske rože.

Ko so pozno poleti pastirji prišli na Jezersko planino, so ugledali pusto skalnato krajino. Bele žene so se bile za vselej ločile od tega kraja in z njimi bele kože; o nekdanjem planinskem raju ni smel ostati niti najmanjši sled. Zlatorog je bil razkačen razril lepe travnate pašnike; še dandanes se vidijo v skalnatih tleh vtiski njegovih zlatih rogov.

Tako Dežman, ki še dostavlja, da tiči v tej pripovedki spomin na tiste davne čase, ko je še dobrodejna moč doline branila pogubnega vpliva visokih gora; pozneje pa je človeška pohlepnost prirodnim silam na stežaj odprla vrata. Tudi pravi Dežman, da je pripovedka o trentskem lovcu zajeta iz življenja. Saj je pred mnogimi leti stal pri Koritih ob Soči lesen križ nekega ponesrečenega planinskega lovca z lakoničnim napisom:

Sim šal
Gamse smertit,
Al Bog je djal,
Toja smert more bit.
Jest Andre Komac,
Prosite Boga za mojo
Verno dušo Amen.

* * *

Kakor govori naslov temu spisu, je moj namen pisati le o Bogatinu, ki je v tesni zvezi z navedeno pravljico. Spominjam se, da sem o tem predmetu v prejšnjih časih tu in tam kaj bral, česar nimam zdaj pri rokah; čudim se pa, da so naši pisatelji in raziskovavci prav o Bogatinu tako malo ali skoraj nič napisali.

Jaz sam sem se tik pred vojno precej zanimal prav za Bogatin. Bil sem nekatere krate sam gori in tudi začel nabirati o njem ustna izročila. Vojna mi je ustavila to delo. Po vojni sem se lotil spet tega dela šele letos, a — le z malenkostnim uspehom. Ne utegnem hoditi okoli in iskati starih mož, ki morda kaj vedo o tem; deloma so pa ti svedoki v zadnjem času pomrli. Če kdo izmed čitateljev kaj vé ali kaj poizve, naj si blagovoli napisati, sam objaviti ali pa poslati meni. Vsakomur bo naš narod za vsako drobtinico hvaležen. Še malo, in vse zanimivosti iz življenja naših očetov zapadejo pozabi. Današnji mladi svet silno naglo živi.

* * *

Gora Bogatin stoji na bivši primorski meji, v dolgem gorskem grebenu, ki se vleče od Škofje-loke čez Rakitovec nad Sorico, Možico, Črno prst

in dalje po bohinjskem mejnem gorovju do Bogatina, od tam pa dalje čez soško Lanževico, Velika vrata, trentske Lope (Lepa Špica) = Vršac = Kanjavec do Triglava ter dalje čez Kredarico = Rjavino itd. do Radovne oziroma v Mojstrano do Save. Od Možica do vrh Triglava gre danes po vsem tem grebenu državna meja. Na Bogatin vodijo razne poti. Najlažja je od Bohinjskega jezera ob slapu divne Savice in čez planino Govnjač, (4 ure). Vidi se s poti iz Bistrice k Bohinjskemu jezeru skupno z Velikim Bogatinom.

Malo daljša pot vodi od Savice čez Komarčo mimo Črnega jezera (7. Triglavsko jezero) ter čez planino »Na Kraju«. Od kočice Sedmerih jezer čez planino Lepoče in Na Kraju, (4 ure). Od goriške strani vodi pot iz Tolmina čez Polog in po planini Dobrenjšici na vrh Velikega Bogatina (ali bolje Muhavščeka), ki se lepo vidi od Sv. Lucije in z vse poti v Tolmin, (6 ur), ali pa iz Tolmina po Pologu in mimo izvira Tolminke čez Prehodce, (pastirji jim pravijo Prehodnica) tudi 7 ur zmerne hoje. S Krna mimo Krnskega jezera se pride nad soško planino Duplje po poti v Bohinj v 4 urah, iz Bovca pa po dolini Lepeni in čez planino Duplje v dobrih 7 urah, iz Soče pa v 6 urah.

Bogatin (Mali) je visok 1977 m. Veliki Bogatin ali bolje Muhavšček pa 2008 m. Veže ju kratek greben z malim sedlom. Z enega na drugi vrh je pičle ½ ure.

Bogatin se ne dviga visoko nad jezersko visoko planoto (ali dolino). Vidi se najlepše od planine »Na Kraju« in dalje z vojne ceste, vodeče od tu tik pod Bogatinom čez njegovo severno sedlo, (1678 m) proti Krnu in v Lepeno.

Spoznaš ga takoj. Tik pod vrhom je namreč njegovo vzhodno pobočje razkopano, pod jamo pa se razteza v dolino cel plaz kamenja in grušča, ki so ga tektonski pridni in vztrajni kopači — zlatosledci — izkopali in izmetali iz osrčja gore.

Preden spregovorimo kaj več o tej jami in iskavcih zlata, pomudimo se spet malo pri pravljici o Zlatorogu.

Odkod ta čudovita pravljica?

Sedanjo obliko je dobila v našem Triglavskem pogorju, v njenem bistvu pa so jo Slovenci prinesli s seboj, kakor mnogo drugih starin, ko so se preselili pred 1500 ali še več leti iz evropsko-azijskih pokrajin. O tem nam priča tudi besedilo drugih starih narodov, evropskih in azijskih, ki nas v tem ali onem spominja na našo pravljico.

Naj postavim sem, kar je napisal o Bogatinu naš zgodovinar S. Rutar (Planinski Vestnik 1899 v potopisu »Iz Bohinja čez Komno v Sočo«, str. 187—188.).

»Po Baumbachovih besedah (pravzaprav po pravljici, ki jo je objavil K. Dežman l. 1868.), odpira Zlatorogov zlati rog zaklade v Bogatinu. Bohinjci pa trde, da odpira vrata do Bogatinovih zakladov »roža mogota,« ki raste visoko gori pod Triglavom. Tudi Baumbach pozna »triglavsko čudotvorno rožo«, ali po njegovem razlaganju zraste ta iz krvnih kapelj ranjenega Zlatoroga, ki ga hipno ozdravi, ako jo pojé.

Do Bogatinovega zaklada je zelo težko priti. Če odpreš vrata do njega s pomočjo »rože mo-

gote«, zazija pred teboj velikanski prepad, čez katerega drži zelo strm in omotičen most (primeri most »č:navend« v iranski mitologiji). Onkraj mostu se nahaja velikanska shramba, v kateri je spravljene zaklad. Okoli njega je ovita ostudna kača, ki ima tri glave in strogo čuva zaklad. Kdor ji odseka srednjo glavo, dobi cel zaklad. Vendar sme vsakdo zaklada le toliko vzeti, kolikor zares potrebuje. Če bi kdo vzel res čez svojo potrebo, tedaj mu postane zlato na omotičnem mostu pretežko in ga prevrne v brezumno brezdno, da v njem žalostno pogine.

V Bogatinu se nahaja zares velika duplina, podobna obokani cerkvi. Gotovo je, da so poskušali klateži že večkrat v Bogatinu kopati, ali niti ne ve za gotovo povečati, da bi bili tam kaj zlate rude našli. Pravijo, da se je strop udrl in tako zasul nekdanji zlatonosni rov. Mogoče je, da so že za Rimljanov v Bogatinu kopali zlato rudo, kakor so jo kopali v tirolskih in salcburških gorah in jo še dandanašnji kopljejo v visoko ležečem Raurisu. Izvestno je, da ima Kranjska obrtna družba v Bogatinu svojo »svobodno rudosledbo« in da odganja vsakega, ki bi poskušal na tem mestu kaj kopati. Bovčani poskušajo baje še vedno skrivaj kopati v Bogatinu.« Tako S. Rutar.

Stari Slovenci so očitno našli zelo ugodne razmere v Triglavskem pogorju, da so lahko presadili svojo zvesto čuvano pravljico na to na novo naseljeno ozemlje. Triglav jih je očaral s svojo mogočnostjo in zato so mu naredili ime svojega boga »Triglava«, nekakega »Vsevida«, ki gleda in vidi, vzvišen nad vse, na vse strani sveta.

V tedanjih časih je bil vsekako Triglav do pod vrha živoskalne 300—400 m visoke glave, lepo zelen ali vsaj mnogo, mnogo bolj — tudi z drevjem — obraščen, nego dandanes. V svoji bujni domišljiji so tja gor pod vrh postavili lep vrt. Še dandanes se imenuje tam gor kos sveta »Zelenica«, čeprav so tam le skale in pesek.

In bele meglice, ki se skoraj dan na dan lahko krile in v vseh mogočih nežnih, vitkih oblikah porajajo, dvigajo okoli vrha ter se sprehajajo po visokih planotah sem ter tja, je njihova naravna, nepokvarjena domišljija prestvarjala v bele žene, rojenice, sojenice.

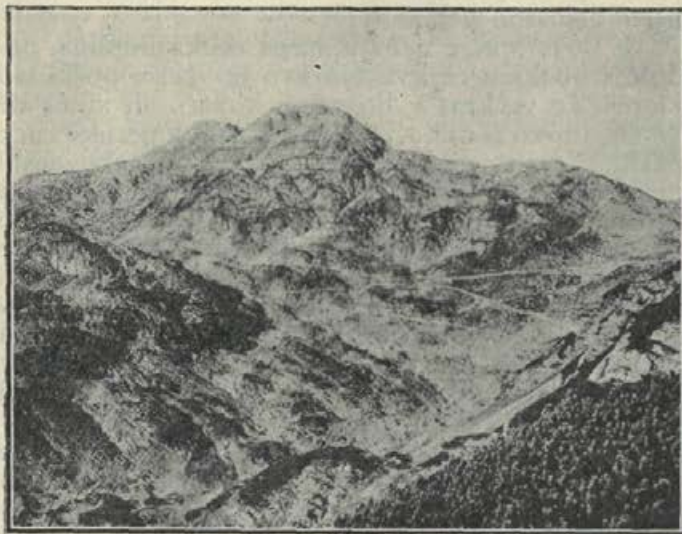
Posamne snežne plasti in lise so jim bile bela čeda divjih koza in v ognju strel in drugih naravnih redkih svetlobnih prikazni (električnih, Elijevih ognjev) so videli Zlatorogove zlate robove.

Na svojih lovskih pohodih so doživeli marsikaj čudovitega, kar jih je utrjevalo v živi veri v živa bajna bitja in njihove ljudem dobre ali zlohodne moči: srečavali so silne plazove, snežene in peščene, silne vničujoče viharje in smatrali so jih za delo Zlatorogovo, ki brani svoje vzvišeno kraljestvo proti človeškim otrokom dolin. Sodimo tudi lahko, da se niso naši davni predniki iz spoštovanja in strahu pred tajinstvenimi božanstvi in polbožanstvi, vladajočimi v višinah, upali vzpenjati posebno visoko v vrhe; zato so jim leti ostali sto in stoletja živa pravljicična dežela — kraljestvo, kakor je živelo v njihovih domišljijah.

Zajemljiva je na to se nanašajoča sodba dr. Kugyjeva.

Kdor pozna direktno Kugyjevo pot iz Trente na vrh Triglava po zahodni strani, ve, da ni ž njo posebno izrednih težav. Dr. Kugy se je odločil po otvoritvi Baumbachove koč (1881) za to novo pot. O tem piše:

»Trentarji so smatrali to za nemogoče. Še nihče se ni bil dvignil na vrh po tej strani. Kot da bi bila gora zakleta. Strah pred tehničnimi težavami ni mogel pri tem odločevati. In v resnici ni bilo le teh tam nikdar za krasne trentske plezavce. Je li

Pogled s poti od planine »Na Kraju«. Na levi Muhavšček, na desni Bogatin. Pod vrhom Bogatina se vidi v obliki plaza iz jame izmetano kamenje in prod.

bil morda ostanek praznovernega strahu pradavnih paganskih časov, ki jih je zadrževal, ki jim je branil, da bi se doteknili sila mogočno kipečega prestola bogov? Andrej se je očajal. Ko sva se srečnega dne 8. 8. 1881. lotila te poti, je uporabil vso svojo moč in podjetje se je posrečilo mnogo brže in lažje, nego sva si bila mislila. Bil sem blažen in ponosen. »Kugyjeva pot« je napisala moje ime na veliko zapadno Triglavsko steno.¹⁾

Redki predrzneži so pa plačali svoj preveliki pogum često z življenjem kot še dandanes. Ljudstvo pa je pripisovalo te nesreče maščevanju planinskih živih bitij, Zlatoroga, belih žen, zelenega lovca itd. Tudi so posamni predrzneži, ki so srečno prinesli celo glavo domov, pripovedovali svojcem vse mogoče, izmišljene in v živi domišljiji videne strahove in dogodke, da so se lahko vernim poslušavcem kar lasje ježili. Strahoto gora in njh zavravnosti, ki jih srečujemo mi, novodobni hribovlazci, po visokih vrhah, so naši stari pripisovali le delu bajnih živih moči, ki jih je bila po njihovi veri polna vsa planina, dolina in ozračje.

* * *

Manjka še zgodovina Bogatina. Iz rimskih časov so našli naši davni predniki polno rudokopnih sledov. Mislimo si lahko, da so stari Rimljani stikali

¹⁾ Dr. Julius Kugy »Aus dem Leben eines Bergsteigers« str. 50, Bergverlag Rudolf Rother, München 1925. Silno zanimljiva knjiga velike oblike. Obsega 335 strani, je bogato ilustrovana, a stane celih 16 zlatih mark!

za rudami ne samo po bohinskih dolinah, pač pa tudi po planotah, bodi s Tolminskega ali Bohinskega gori ter da so tako načeli tudi sedanji Bogatin. Ko so prodrli v naše sedanje dežele, so naši dedje našleteli tudi, vsaj posamič, na dotedanje prebivavce. Od teh so izvedeli tudi marsikaj, tako tudi o iskanju dragih rud v Bogatinu. Zato so to goro krstili za Bogatina ali Bogatca, kakor piše S. Rutar.¹⁾ Kako neki mora biti v ošrčju Bogatinomem? Iz daljnih dežel prinešene pravljice so si kmalu prilagodile tudi to goro. V nji mora biti pač vse tako, so si mislili naši dedje, kakor so jim starodavne pravljice slikale pravljicne gore prvotne azijske domovine. Baš kakor sta nam sporočila K. Dežman in S. Rutar — in kakor bomo videli spodaj v novejših ustnih izročilih. Čudo li, da je ljudska živa domišljija skoro spravila v zvezo Bogatin in Zlatoroga ter zvarila iz obeh enotno skupno pravljico?

Predno preidemo k novejšim ustnim izročilom, še par opomb o rudosledstvu v Bogatinu. Sledeče posnemam skoraj do cela iz že gori omenjenega S. Rutarjevega potopisa »Iz Bohinja čez Komno v Sočo.«

Komna je prav za prav planina ob poti iz Bohinja v Sočo blizu Bogatina. V širšem pomenu pa se razteza Komna čez vso sedmojezersko dolino oziroma planoto do pod Kanjavca nad Trento. Komna leži sicer na kranjskem svetu, vendar so od nekdanj pasli po nji svojo drobnico ponajveč le Sočani in Trentarji. Sočani so imeli planino Komno v najemu od »Kr. obrtne družbe« in so pasli gori vse poletje 3—4000 glav drobnice. Bilo je gori vedno kakih 30 pastirjev, ki so bili razpostavljeni na raznih krajih.

Kasneje je vzel baron Born od sv. Ane nad Tržičem sam v najem Komno, da bi gojil divje koze. Svojo lovsko koč ima pod planino Govnjačem nad Bohinjskim jezerom. Od tedaj se je s Komne drobnica do cela zgubila, le od trentske strani se pripase tu pa tam čez robe tudi na jezersko planoto. Zdaj so tam 4 bohinske kravje planine.

Rudosledstvo ima pa v Bogatinu, kakor pravi S. Rutar, Kr. obrtna družba in odganja vsakogar, ki bi poskušal na tem mestu kaj kopati. Bovčani skušajo pa še vedno skrivaj kopati v Bogatinu. To nam priča, da je bil Bogatin vpoštevan. Da so posamniki kopali za zlatom že v preteklih stoletjih, vemo že iz Zlatorogove pripovedke. S. Rutar jih ima za klateže (Planinski Vestnik).

Po odkritju idrijskega rudnika (l. 1497. oziroma l. 1508.) je po Tolminskem in Kranjskem zelo cvetelo rudosledstvo. Iskavcev zlata in drugih rud so bile vse gore polne. Nešteto jih je bilo, ki jim je resno delo mrzelo in so skušali obogateti na lahek način.

Ako je bil pa Bogatin že v srednjem veku znan kot gora zlata, se je zdaj v novem veku število zlatosledcev še bolj pomnožilo. In ne bomo se motili trdeč, da so uprav Lahi in ne sami bližnji, ampak tudi pravi Benečani stikali po naših gorah in zlasti po Bogatinu. Saj nam je znano iz zgodovine

¹⁾ Zgodovina Tolminskega str. 272.

vine, da so se Benečani l. 1509. za kratko dobo polastili celo Idrije in rudnikov živega srebra. O Lahih in njihovih bogatijah na zlatu iz Bogatina so se širile med ljudstvom uprav čudovite vesti, ki so vzbujale zavist in pobude domačinom, da so tudi sami jeli zahajati gor.

V Bogatinu so začeli tako kopati za zlatom najprej domačini posamniki, kmalu pa so gori od Kobarida pa dol do Kanala jele romati na Bogatin cele gruče iskavcev zlata. Iz ustnih izročil, ki jih imam v rokah, smemo sklepati, da so bili tudi ti domačini = iskavci ponajveč v službi nekaterih bogatih tujcev = Lahov. O teh so bili domačini prepričani, da imajo natančne zapiske in načrte o zakladih, da imajo »kalamone« in druge priprave za izsledovanje rudnin oziroma zlata.

In te vere so bili posamniki še do naših dni in jih je gotovo še dandanes kaj med sivimi starci. No, takih lahkovvernežev pa je bilo prav do najnovejšega časa tudi med Lahih, sicer bi ne bili najemali in drago plačevali kopačev = nemaničev. Mimogrede bodi omenjeno, da so se ti podjetniki znali zavarovati nasproti kopačem; prepričali so jih, da tudi od daleč, iz Benetk celo, vse vidijo, kaj kopači počenjajo ter da bi jih ti v nobenem slučaju ne mogli oslepariti.

* * *

Kakšna je bila in je zdaj Bogatinova duplina?

L. 1899. piše S. Rutar, da je podobna obokani cerkvi. Jaz sem jo videl prvič l. 1912. Šel sem tedaj gor od Bohinjskega jezera s prijateljem Nacetom Zaplotnikom, ljubljanskim katehetom. Obok je bil visok okoli 20 m. Sprednji del oboka se je udril pred leti in leti. — Duplina je široka okoli 6 m in nekaj malo bolj dolga, če se ne motim. Vanjo je mogoče priti od spredaj, koder so izkopano kamenje in gruče odmetali, ali pa ob strani skozi ozko špranjo med dvema stenama. Očividno so tekom vojne vojaki, ki so imeli iz strateških ozirov Bogatin zaseden, navrtali pod omenjeno špranjo še drug ozek vhod. V dnu te dupline se je v levem kotu nahajal l. 1912. navpičen, niti 1 m širok rov, obit na gosto z lesom, da je izgledalo kakor navpična lestva. Ker je bilo že vse skoraj do cela trhleno, si nisva s prijateljem upala stopati navzdol. Vendar sva se s planinsko dolgo palico prepričala, da je rov zasut, ker sva ž njo dotipala dno. Odkar se je sprednji del duplinskega oboka udril, je duplina skoraj do cela odprta. Zato se v nji nakopiči polno snega, da ne skopni do cela noter do konca meseca avgusta. Ko sem bil l. 1913. konec avgusta sam gori, sem našel še velik kup snega v podobi do 3 m visokega dolgega ostrega grebena. Ker nisem vedel, da je na drugi strani globoko izpodjeden, pa sem lezel nanj, sem prestrašen brž odstopil z roba in Boga zahvalil, da se ni sesul z mano vred. Pred vhomom v duplino sem naletel tedaj še na nekaj dokaj močnih meterskih polen, strani od dupline na nekem ravnem prostoru pa kamenito ognjišče, nekaj malega drvi in oglja. Priča, da so še tisto leto bili gori iskavci zlata. Če so bili še kdaj kasneje, ne vem, sledu ni bilo več najti nobenega.

Opomnim še da se nahaja na zahodni strani Bogatina tik pod vrhom še ena jama. Ta je skoraj okrogla in nima pri vhomu niti 1 meter premera. Jama se pod vhomom znatno razširi, pada nekaj metrov navpično in se od tam zgublja v enega ali morda celo več stranskih rovov. Toliko se spominjam. Ne vem, da bi bil to jamo že kdo kdaj preiskal.

* * *

Zdaj poslušajmo pa druge svedoke.

Tedanji tolminski pripravnični učitelj, g. Anton Kutin, je l. 1912. na moje pismo odgovoril:

»L. 1882. se je ustanovilo nekako društvo, ki je sklenilo poiskati Bogatinove zaklade. V družbi so bili Kobaridci, potem neki Čuk iz Kanala, nekaj Čadržanov in Kotarjev. Pri delu so se vrstili po občinah (vsaka družba 1 teden) ter izkopali približno 60 m dolg rov. Pri delu so naleteli na gnile stebre — sledove starega rova, ki so ga bili baje izkopali Benečani. Prišli so do velike jame (kakor so na Krasu) in najprej izčistili zrak z gorečo slamo. Potem so se spustili po vrvi zaporedoma trije kopači v jamo. Na dnu je bilo mehko, od vode nanešeno apneno blato, v katero so se globoko vdicali. Dalje niso mogli, zato so delo opustili. — To sem izvedel od vpok. orožn. stražmojstra Pavlička v Tolminu, ki je tedaj tukaj služboval. Glavarstvo pa ni izdalo nikdar nikake prepovedi, seveda pa gori omenjeni iskavci niso imeli za svoje delo nikakega dovoljenja, a so jih pustili na miru. Pričavam še, da se dobiva v Bogatinu in tudi v bližnji okolici mnogo žveplenega kršca, ničvredne rude, ki nevednega človeka premoti, da jo ima za zlato. (Prim. Erjavčev spis: »Ni vse zlato, kar se sveti.«)

L. 1913. sem naprosil Antona Brežana, naj mi pove vse, kar ve o Bogatinu. Mož je bival pred leti v Pologu, tik pod Velikim Bogatinom ali bolje Mahavščekom. Mimo njegove hiše so hodili na goro skoraj vsi iskavci zakladov. Zato jih je tudi poznal in šel nekaterikrat tudi sam ž njimi. Ko sem ga letos 1926. še enkrat izprašal o vsem, mi je mož — 80 letnik, ponovil vse s skoraj istimi besedami. Njegove izjave podam dobesedno, le uredim jih po času in vsebini.

Že pred dobrimi 200—300 leti so hodili po naših gorah Lahi rude iskat. Kopali so od vrha navpično dol in pustili nad sabo obok. Izkopali so zelo globok rov, vsega skupaj do 70 m.

Kako so prišli do zlata?

V mladosti sem slišal tako = le: Cerkovnik mora deti na novo mašo pod oltarni prt, kjer stoji kelih, očala, a mora paziti, da jih duhovnik ne najde, in s tistimi očali se vidi skozi svet, kje je ruda. V starih časih je noter v »Majlontu« (Milanu) prišel nekdo do takih očali. In od tedaj so začeli Lahi kopati v Bogatinu, pa še kdo ve kod po svetu okoli.

Neki Ladrovec (pri Sovdatu v Logu), tri rodo ve je od tega, 18 let star, je iskal ovce okoli Bogatina in našel to jamo. Molči, gre z lučjo drugi dan gledat noter. Najde tako blago, da je bilo po

80 gld. funt. Nosil ga je na Laško v Videm. Bila je plava zemlja in zlato vmes. V 5. letih je bil največji kmet pod faro Libušnje. Nazadnje je laterno ubil in pustil na mestu. Potem so prišli Lahi, našli laterno in so dejali: »Koliko smo mi izdali, da smo izkopali jamo, zdaj nosijo drugi ven!« Nanesli so vun, da so imeli dovolj in zažgali leseno ogrodje (cimper), da je padlo vse vkup.

Potem so začeli rov (šiht) čistiti Bohinjci in drugi, prihajali zdaj ti, zdaj oni in nazadnje vse vkup pustili.

Kako pa je na dnu jame?

Pravega, ozkega rova, ki je na tri ogle, je v globočino 12 sežnjev, od vrha gore do njega pa okoli 8 sežnjev. Spodaj je voda in most čez (mecesnov ploh) $\frac{1}{2}$ m dolg, po vodi pljuska kača. Kača ne kolje. Od te vode do blaga (zlata) je še okoli 4 sežnje. Tako so pravili.

Kasneje je bilo pa tako-le:

Neki Kanalec, Matija Karneli ob mostu v Kanalu, ki je pa že davno umrl, menda pred 50 leti, je bil kot vojak bolniški strežnik v Benetkah. Štregel je tudi nekega laškega vojaka tam nekje od Čedadada. In ker ga je zelo lepo štregel, mu je tisti vojak pred smrtjo dal pismo. V njem je bilo vse napisano o Bogatinu. »Lahko boš bogat ti in vsa občina,« mu je še dejal. Ko je Kanalec odslužil svojih 7 let vojaščine, je šel domov in hodil gor na Bogatin. S sabo je jemal kopače. Gor so hodili po dva dni. (Iz Kanala v Polog pod Bogatinom je blizu 7 ur hoda.) S sabo so vzeli vsakikrat za en teden hrane. Predno so dospeli na vrh, so snedli navadno že polovico. Potem so hodili iskat hrane v bohinske staje. Večkrat je bil sneg in dež, ko so prišli gor, pa so se vrnili domov. V Bogatinu so premetavali kamenje in prod iz kota v kot in kopali (čistili) rov v globočino. Tako so hodili zdaj eni, zdaj drugi kopat, dokler niso snedli premoženja.

Bil je tudi neki Tržačan, ki je imel pismo o Bogatinu. Ta je bil baje nekdanji kancelist v Kanalu. V Kanalu je imel tudi posestvo, hišo in zemljišče. Oskrboval mu ga je neki Rezijan (menda Štefan po imenu). V pismu Laha stoji, da je na dnu rova voda, čez pa mecesnov ploh. Ob plohu v vodi je kača, ki šviga tja in sem, a ne stori nič, pa se je vsakdo zboji. Čez ploh je samo en korak. Tam za plohom je blago.

Ta tržaški gospod je pošiljal svojega oskrbnika Rezijana na Bogatin kopat. Gor je hodil kakih šest let. Vsak ponedeljek zjutraj je prišlo ž njim po 2 do 3, pa tudi po 5 in celo 12 do 15 Kanalcev. V Pologu so počivali, kupili mleka, kuhali polento, potem pa odrinili čez Dobrenjšico (planino) na vrh. Gor so kopali in kopali, dokler niso snedli, kar so prinesli s sabo. Potem so hodili iskat živeža pa v bohinske staje. Le redko so zadeli na lepo vreme.

Okoli vahti (vseh svetih) tistega leta sta prišla k Pologarju dva Bovčana prosit na posodo dva pikona in dvoje šubelj. Pologar jima ni hotel dati in tako sta se morala vrniti domov. Hotela sta čez Lepeno, pa sta se zgubila v grozni megli. Ostali tovariši so ju dva dni iskali po pečeh.

Čudno je pa to, kako je tisti gospod iz Trsta vedel, kaj delajo njegovi delavci v Bogatinu.

Stori zaspati otroku 5 minut, a v 4 minutah ga morajo vzbuditi, če ne, umrje in je pogubljen. In ta otrok vidi v duhu, če kopači res delajo. Ta otrok je videl tudi, da je neki dan enega delavca zasulo in skoraj zmečkalo. Pa reče otrok, ko se vzbudi, da zdaj ne bodo hoteli več delati. Gospod pa takoj sporoči (brzobjavi) v Kanal agentu, ki je preskrboval delavce s hrano, naj le delajo in se ni treba nič bati. Agent pošlje nekega Kanalca gor. Ta se ustavi pri Pologarju in pove o nesreči. V tistem trenutku prinesejo ranjenca z Bogatina. Nosili so ga štupo ramo. Ta delavec je bil Janez Pavsč iz Loma doma. Potem se je bil preselil v Gorico kot strojec (strojar). Pustili so ga pri Pologarju. Pologar sam je skrbel zanj, dokler ni v kakih 10 dneh ozdravel. To je bilo l. 1862.

Potem so še dalje kopali v Bogatinu, našli pa nič.

Pred 50 leti sta prišla k Pologarju dva Kanalca iz Anhovega in ga povabila, naj gre ž njima na Bogatin. Vzeli so tri vrvi in nekaj lat. Takrat je bil v duplino samo glavni vhod in pa od zdajnjega rova le malo pod se. V duplini ni bilo še skal. V kotu dupline je bila jama (rov), obita z lesom na trikot. Les je bil gnil. To jamo so ravnali Bohinjci. V to jamo so ga spustili na vrvi 12 sežnjev globoko z lučjo. Na dnu je našel za volovski koš šodra, — to kar se je bilo namelilo, — drugega nič.

Kdo ima pa zdaj tisto pismo?

Rečeno je bilo, da ga ima neki Rezijan Štefan iz Kanala. Pred 15 leti je bil tisti Rezijan z nekim drugim Rezijanom na Kranjskem radi rude, a je bila slaba ura.

Rad bi videl tisto pismo. Rečem torej l. 1913. Pologarju, naj ga skuša dobiti — tudi proti plačilu. In res, Pologar gre k Rezijanu v Kanal, ki pa je bil že umrl; pošljejo ga v Gorenje polje pri Kanalu. Tam da živi priletan stric, ki ima tisto pismo.

Ko pride Pologar k njemu, ga prosi, naj mu da pismo prepisati. Pa mu ga ni hotel dati. Dejal je še, da mu je sam kanalski sodnik potrdil: »Vi ste gospodar, ker ste že zadelal noter okoli 100 gld. Pojdite v Tolmin na glavarstvo, da Vam dá dovoljenje za kopati. — Teh pravic in pisma ne dam nikomur. Imam zvezo s Kobaridci, 8 nas je. Sami bomo kopali v Krnu.« (Kanalci pravijo Bogatinu Krn). Mož je najbrž umrl med vojno.

Vprašal sem nato Pologarja, ali ve kaj o Zlatorogu.

»Ko sem bil še majhen, sem slišal od starih ljudi, drvarjev (holcarjev) od Tolmina, da pri Marjinem Celju pogleda enkrat iz enega, drugičkrat iz drugega kota kozel z zlatimi rogmi. Najbrž sem še kaj slišal, pa — kdo more vse držati v glavi.«

Končno mi je Pologar še povedal, kar ve o zakladih po drugih gorah.

Na glasu je »Frajmanova jama« v Ziljski dolini na Koroškem, druga je v Mintu od Beljaka noter. V jami straži eden (junak) z mečem, a ne stori nič. Pa le redek je tako srečen, da gre mimo njega. V jami je kovan denar.

Nekdaj je prišel v našo dolino tujec. Ta je tudi imel »špegle, ki se vidi ž njimi skozi svet«. Po vedal je: Na Lubinju se začnejo peči in segajo noter do Kobarida. V njih so tri vrste srebra in zlata skozi in skozi. Ta tujec je bil duhovnik. Prišel je s Koroškega v planino, nabiral zelišča in kamenje in popisoval kraje.

V Mrzlem vrhu, okoli in okoli vrha, a zelo globoko, je za en tram na debelo zlata, za en tram pa srebra. Tudi to je videl nekdo s »tistimi špeglami«.

Od Pologa pol poti proti Tolminu so kopali pred 30 leti srebro. Od 1 q izkopanega blaga (materijala) se je dobilo za 4 krone srebra. Podjetnik je plačeval dneve po goldinarju. Imel je 6 delavcev en teden. Potem je pa opustil kopanje, ker se ni izplačalo.

Tudi v Trenti so v starih časih Lahi našli s »špegli« železno rudo. Takrat je bilo gori še le sedem hiš.

V Trenti pri »Šilu« (tik pod izvirom Soče) so ravnali trije bratje natorne cekine. A ker niso vse prav natančno delali, jih je našla pravica. Dvakrat so jih zaprli, v tretje jih pa niso več izpustili. Gnali so jih na Dunaj v delavnico denarja in tam so morali delati samo za »košto«.

In še to: Zalázom (pri Tolminu) je nosil prodajat neki mož v Kobarid kamenje, ki se je bliskalo (žvepleni kršec). Smejali so se mu.

In končno naj služi še poročilo o iskavcih zlata v Bogatinu, ki mi ga je blagovolil poslati neki gospod iz Kobarida:

»Pravijo, da je začetek kopanja zlata povzročil pok. Sovdat iz Ladri. Ko je iskal izgubljenih koz, je prišel celo do Bogatina in tam je baje opazil, kako je kapljalo čisto zlato iz neke razpoke. To pove drugim in kmalu se je zbrala mala družba, ki je začela kopati. Glavni podjetniki so bili: Tone in Matija Sesevcev, Franc Koroninov, Kanavčev Matija (Kobarid), Klinc iz Iderskega in drugi. Ti so potem leto za letom, navadno meseca avgusta, hodili kopat zlato rudo v Bogatin. Naložili so jedarče in pijače, kolikor so mogli nesti, ter potem ostali gor in kopali, dokler jim ni pošla zaloga živil. Kanavčev Matija je baje pripovedoval večkrat, kako je enkrat, ko je prišel na mesto, razbil bokal žganja, kako težko mu je bilo potem kopati brez pijače. Akó je odšel kdo kopat brez vednosti drugih, so ga potem vedno čakali na mostu pri Soči, da bi mu pobrali zlato in ga še pošteno nabili. — Odhajali so vedno ponoči in vračali so se tudi lačni in trudni le ponoči ali pa proti jutru in vedno po stranskih poteh. Ker so pa ljudje vendar dobro poznali te »kopače«, zato so jih pri vsaki priliki dražili. Najbolj jih je pogrelo, ako se jih je vprašalo: »Ali si prinesel?« Ako jim je kdo stavil to vprašanje v gostilni, nastal je gotovo prepir — včasih tudi pretep. — Pri kopanju bi se bil enkrat eden skoraj ponesrečil. Ko je kopal globoko v 10vu, se je vsula nanj plast kamenja in peska.

Vsako leto so prinesli nekoliko lepo bliščččega peščenega zrnja, katero so nosili kazat videmskim zlatarjem. Ti so se z njimi norčevali in jih spod-

bujali k vztrajnosti, češ, da je nekaj zlata v zrnju, a morajo kopati globokeje in prinesiti večje kose rude. Tako so se tolažili leto za letom, da prihodnjič gotovo pridejo do zlata, zato so vsakokrat vzeli s seboj mehove, kamor bodo natočili zlata. Pri odhodu so postavili posebno znamenje, ki naj bi pred drugimi skrivalo zaklad.

Gmotno stanje jih je slednjič prisililo, da so kopanje opustili. Nekateri so bili trdni kmetje, a so jim vsled tega propadale kmetije; drugi so sredi poletja opustili delo v tujini, se vrnili domov, da ne zamude kopanja in tako so ostali leto za letom brez zaslužka. — Družba kopačev se je bila zelo razmnožila, ker hodili so kopat tudi Smaščani, Drežničarji, Tolminci, Kanalci in Benečani.

* * *

Tako vsakdanje in srcu neljubo, zoprno se končava tvoja zgodovina, ljubi Bogatin! Človeški pohlep te je do gola oropal vseh pravljličnih okraskov in ti takorekoč dušo ubil. Mi pa se hočemo ločiti od tebe z vsem spoštovanjem in s toplim srcem in v tistem duhu, v katerem so te pozdravljali naši davni predniki.

Iz davne preteklosti nam vstajajo pred duhom ti naši pradedje kakor jutranje solnce, trepetajoče v naročju roznate zarje — v vsej čistosti in omamni krasoti.

Razlivajo se solnčni žarki skozi polmrak sanjajočega jutra čez v nebo kipeče bele vrhe in peči, jih božajo, kakor mati ljubo dete s svojim rožnatim pogledom in dihom ter jih nežno vzbujajo s toplim poljubom. In solnčni rožnotopli pogled stopa z vrhov naglo niže in niže. In iz belih vrhov in zelenih strmin in milijonov pisanih cvetov in iz vse narave v višinah in dolehn vznikne nakrat novo življenje. — In iz tega skrivnostnega življenja — kakor iz otrokovega nebeškega smehljaja — se izliva v vsemir sanjava, komaj srcu čutna in slišna čarobna pesem belih vrhov in rosnega mladega veterčka in duhtečih cvetic in lahkokrilih ptic in temnih lesov in pisanih ravnin in bistrih, šumljajočih vrelcev voda in vse ljube božje narave.

Kakor solnce, tako je bil naš praded tesno zvezan z naravo. Z vso svojo preprosto a globoko čutečo in ljubečo dušo jo je objemal, z vso toplomučjo svoje bujne domišljije je prodiral na najvišje vrhe in v globoke prepade in noter v njeno osrčje, jo oživiljal k tisočeremu in tisočeremu življenju ter ji izvabljal najgloblje skrivnosti in najslajše glasove njenih večnih pesmi.

In narava mu ni bila skopa; vračala mu je ljubezen za ljubezen in mu radodarno razkrivala svoje skrbno čuvane tajnosti.

In oglasila se je tiha pesem gorá in pripoveduje mu čudovito pripovedko o neizmernih zakladih, globoko zakopanih v začaranem Bogatinu.

A glej! Naš davni ded se jih v svoji skromni, lepi, sanjavi duši ne polakomi in jih ne gre kopat s sirovo železno lopato in ne drzne se oskruniti ž njo tajnosti polno goro — jedva se upa stopiti

do nje. Več mu je do lepe skrivnosti kot do ogromnih bleščočih zakladov in zato stiče po sivih pečeh, da bi kje naletel na čudovito »rožo mogoto« ali luskino z Zlatorogovega rogu ter si ž njo odprl pot v nepoznane kleti zakladnice Bogatinove. Pa tudi v njih si išče njegova bujna, sanjajoča domišljija, njegova čista, nepokvarjena duša, za preke in ovire do zakladov. S samo luskino dobiš le mal del zaklada. Zlatoroga moraš ubiti, da dobiš njegove roge — in potlej bo ves Bogatin tvoj. A — kako težko, skoraj nemogoče ga je ubiti. Kdo bo oni srečni, oni drzni? Morda nihče, izpodleti morda tudi najdrznejšemu?

In zdi se, da bi bil naš prastari ded s takim izidom skoraj najbolj zadovoljen, da bi mogel še dalje in dalje, iz veka v vek sanjati in sanjati o tajnostih Bogatina, o lepoti in moči Zlatorogovi in belih žena! Naj živi Zlatorog, naj ostane Bogatin nedotaknjen, naj ne neha duša se radovati lepega snu...

A pozaspali so stari sanjavi dedje, prišli so za njimi drugi, ki jim je srce bolj in bolj hlepelo po zlatu — bogatiji; prišli so tujci, prišli za njimi domačini, ki so v nelepem pohlepu ranili in skrunili goro z lopatami in požrešnimi očmi in rokami. In čimdalje bolj so jo skrunili, temdalje bolj je rastel pohlep njihovega srca. In ta pohlep je pognal iz njihovega nečistega srca ves lepi sen, pognal iz njega Zlatoroga in rožo mogoto in bele žene in tajne čudovite varuhe, čuva je Bogatinovih zakladov. In ostal je v njihovih srcih le surov, rožarski pohlep po surovem zlatu in njega surovem uživanju. Bogatin je ponižan in globoko užaljen še globlje zaklenil svoje zaklade, da jih ne dvigne nihče — nikdar.

In razžaljene so se skrile od tedaj pohlepni, brezsrčni ljudem dobre bele žene z Zlatorogom in belo čedo — kdo ve kam...

In le kdor je čistega srca in prost vsakega pohlepa in iz srca ljubi lepo sanjavo dušo davnih pradedov, čuje, stopajoč po Triglavu in po Jez-

zerski planoti kakor v snu tiho, tajno, čudovito pesem triglavskih skritih duhov, ki se mu razodevajo. In omamljen in opojen sluša in sluša in vidi marsikaj čudovitega, česar sicer nihče ne vidi in ne sliši in ne čuti.

Odmev prastarih časov se nalahno in prenežno dotika srebrnih in zlatih strun njegove čiste duše in najraje bi ostal za vedno tam gori in gledal in poslušal in užival in užival...

STRŽIŠČE POD ČRNO PRSTJO.

*Cerkvica vrh goré,
cerkvica bela!
Vsak dan pozdravlja te
duša vesela.*

(Fr. Levce.)

